

VESZPRÉMY LÁSZLÓ

Közös motívumok a 12–13. századi magyarországi és hispániai historiográfiában

1. A „Fueros de Sobrarbe” és Anonymus Gestájának 6. fejezete közötti kapcsolat kérdése

A magyarországi kutatásban Győry János foglalkozott elsőként a középkori magyarországi és spanyol, elsősorban aragón latin nyelvű historiográfia közötti kapcsolatok feltárásával. Győry János 1948-ban megjelent Anonymusszal foglalkozó monográfiájában számos latin kifejezés, motívum egyidejű és első pillantásra meglepő előfordulására hívta fel a figyelmet a két távoli terület irodalma között.¹ Néhány hivatkozástól, említéstől (Győrffy György) eltekintve Győry eredményei a feledés homályába merültek, jórészt az ifj. Horváth Jánossal folytatott elmérgesedett szakmai vitái következtében.² A Győry által bemutatott párhuzamok persze nem is igazolták meggyőzően – ő sem mindig erre gondolt – a közvetlen, szövegszerűen kimutatható filológiai kapcsolatot, inkább az akkori történetírás „divatos”, akkor modernnek számító fordulataira irányíthatták a figyelmet. Az általa bemutatott párhuzamos helyeket is végeredményében úgy kell értékelnünk, mint Fest Sándornak az angol középkori latin irodalomból kölcsönzött példait: azaz az író korára s nem az általa közvetlenül olvasott forrásokra vetnek fényt.³ Egyetlen egyszer, a Gesta Roderic és a magyar krónikaszerkesztés egy helye között mertünk közvetlenebb kapcsolatot feltételezni, de még azt is csak komoly fenntartásokkal tettük.⁴

Valójában nem Győry volt az első, aki felfigyelt Anonymus krónikája és hispániai források közötti esetleges kapcsolatokra. Fritz Kern még 1914-ben felismert bizonyos hasonlóságot a magyar krónikában leírt szerződéspontok és a Fueros de Sobrarbe egyes cikkelyei között.⁵ Ezen a ponton meg is állapodhatunk, mivel a Fueros de Sobrarbe (Fuero de Tudela)-nak nincsen kiadása, s így mind a szöveg olvasata, mind datálása igen problematikus.⁶

A nehézségek részben abból is származnak, hogy a szövegpárhuzamok esetében nem magáról a törvénygyűjteményről, hanem annak általános jellegű bevezetőjéről van szó. Továbbá a kutatás mára valószínűsíti, hogy ilyen formában, ilyen elnevezéssel sohasem létezett törvények gyűjteménye. Annál is inkább gyanítható ez, mivel maga Sobrarbe is földrajzi egységként, s nem valós, különálló kormányzattal rendelkező területként ismert.⁷ 1110-ben ugyan I. Pedro (Péter, 1094–1104), a pamlónaiak és aragónok királya sobrarbei királynak is nevezi magát, mégis ez csak egy terület jelölésére vonatkozik. Az tény, hogy az ún. sobrarbei kiváltságok a századok során legendássá váltak, ennek hátterében azonban az I. Pedro király által a barbastrói infan-

zónesnek adott kiváltságokat (fueros) kell keresnünk. Később ezeket a kiváltságokat nyerték el különböző navarrai helységek, köztük Tudela is, amelynek fuerója talán legközelebb állhat ahhoz, amit később „sobarbei”-nek neveztek. Maga Sobrarbe, általános értelmezés szerint „super-Arbe”, azaz az Arbe folyón túli terület a ribagorzai contado-hoz tartozott, majd azzal együtt került aragón fennhatóság alá, éppen a már emlegetett I. Pedro uralkodása alatt. I. Alfonso (1104–1134) idejében mindenesetre már hivatkoznak az ún. sobarbei törvényekre, amikor is ilyen néven jut kiváltságokhoz Tudela, Galipiezo és Cervera.

A törvények általános jellegű bevezetőjében foglaltak datálásában fontos szerephez jutnak az elbeszélő források. A legkorábbi spanyol vulgáris nyelvű krónika, az 1200 körül keletkezett Liber regum, más néven Cronicón Villarense a Fueros bevezetőjében foglaltaknak, az államalapítás legendájának már ismerteti a magját.⁸ Ennek a lényege a következő: a gótok király nélkül érkeztek meg későbbi lakhelyükre, s maguk közül választottak egyet. Később azonban Rodrigo halála után a hegyekbe menekült lakosok ismét választásra kényszerülnek, s most Don Pelaiot választják meg királyuknak. A Cronicónban hagyományozódott változat persze még igen szerény ahhoz képest, ami a sobarbei törvényekben olvasható. Ennek jelenleg a legjobb szövege a Fuero general de Navarra kiadásában található, mégpedig a Fuero general első cikkelyeiben.⁹ A Fueros bevezetőjében foglaltak szövegkritikai története úgy rekonstruálható, hogy a Cronicónban olvashatók, kibővülve, először a Fueros de Tudela bevezetőjébe kerültek a 13. század folyamán (ennek kritikai kiadásának előkészületei folyamatban vannak). Majd a Fueros de Tudela került be nagy navarrai törvénygyűjteménybe, a sobarbeinek tartott bevezetővel együtt. A neves jogtörténész, Lacarra szerint e bevezető, az első 12 cikkellyel együtt már a Fuero general de Navarra előzményében is benne volt, vagyis az ún. Fuero Antiguó-ban. Az ún. sobarbei bevezető mai formájának a kialakulását, azaz a korábbi történeti mag bővülését a navarrai történelem eseményeivel magyarázza. Tekintettel arra, hogy a bevezető pontja igen hasonlítanak egy koronázási eskü, azaz koronázási feltételek pontjaihoz, így annak a navarrai törvények közé emelését egy idegen eredetű uralkodó, Teobaldo de Champana (1234–1253) navarrai trónra kerülésével hozza összefüggésbe.¹⁰ Erre 1238 folyamán került sor. Ezt a feltételezést erősítheti a bevezetőben az idegenek hangsúlyos emlegetése, a pápával való konzultáció ténye, amire egyébként valóban sor került mind az új uralkodó, mind a helyi előkelők részéről. A király megkoronázásakor kidolgozott feltételek kerülhetek bele a navarrai Fuero Antiguóba, mivel általánosan megfogalmazott pontjai megfeleltek a királyság „alkotmányának”. Ezeket az elveket vetítették vissza, amikor e pontokat az ősi sobarbei királyválasztáshoz kapcsolták, s mint a „Fueros de Sobrarbe” leglényegesebb pontjai váltak ismertté. Néhány évtizeddel később, Aragóniában ilyen értelemben hivatkozhattak a sobarbei törvények elveire és cikkelyeire, amikor I. Jaime (Jakab, Hódító, 1213–1276) 1265-ben szembeszállt a ricos hombres-tagjaival. A szorongatott helyzetben az előkelők magától értetődően hivatkoztak a sobarbei kiváltságok ősi voltára.

A történetnek azonban itt még nincs vége. Az ősi sobarbei törvények

mítosza Aragóniában a 15–16. században elevenedik fel. A 14. század második felében ugyanis Martín de Sagarra, lugarteniente de justicia idézi fel, a törvények keletkezési helyét áthelyezve Jaca és San Juan de la Pena környékére. Magától értetődően az akkori legfőbb bírói tisztség, a Justicia szerep-körét is a mítikus prológosban helyezi el. A reneszánsz historiográfia pedig biztosította, hogy még az újkor is felhasználja alkotmányjogi fegyvertárában – természetesen az abszolutizmus ellenében – a legendás törvények mítoszáát.

Ezek után lássuk magát a szöveget, legalábbis a navarrai törvények között fennmaradt változatát! A bevezetőben arról értesülünk, miként választottak maguknak királyt a mórok elől a hegyekbe menekültek¹¹: „...Itt a hegyekben csak néhány felkelő volt, futásnak eredtek, rajtaütésképpen lovakat zsákmányoltak, a vagyonosabbakat kifosztották, és így több mint háromszáz lovas bevette magát Sobrarbe és Aínsa vidékén a hegyekbe. És közöttük egy sem volt, aki zsákmányát megosztotta volna. És megvitatták, hogy tanácsért valakit az apostoli Hildebrandhoz küldenek, és más valakit Lombardiába, ahol a jogot jól ismerő emberek laknak, és megint mást Franciaországba. És ezek megüzenték, hogy vezérül királyt kell, hogy válasszanak, és először kell, hogy legyen elfogadott törvényük, amelyre fölesküdenek és írásba foglalják. És a tanács szerint cselekedtek, és a lombardok és franciák tanácsai alapján megírták törvényeiket, amilyen jól csak tudták, mint olyanok, akik a területet a móroktól szerezték. Ezután megválasztották királyuknak don Pelayot, aki a gótok nemzetségéből származott és vitéz volt, s aki a mórok ellen Asturiában és az egész hegyvidéken harcolt.” (Klimes Szmik Katalin fordítása; „Et en estas montaynas se alcaron muyt pocas gentes, et dieron-se a pie faziendo cavalgadas, et prisieron-se a cavayllos, et partian los bienes a los mas esforcados entroa que fueron en estas montaynas de Aynsa et de Sobrarbe mas de CCC a cavayllo, et no avia ninguno que fiziesse per otro sobre las ganancias et las cavalgadas. Et ovo grant envidia entre eyllos, et sobre las cavalgadas barayllavan, e ovieron lur acuerdo, que enbiassen a Roma por conseyllar como farian al apostoligo Aldebrano que era entonc, et otrosi, a Lonbardia que son omes de grant iusticia et a Ffrancia et estos embiaron-lis dizir que oviessen rey por que se cavdeyllassen, e primerament que oviessen lures establimientos iurados et escriptos. Et fizieron-lo como los conseiaron, et escrivieron lures fueros con conseyllo de los lonbardos et franceses quanto eyllos mellor podieron, como omes que se ganavan las tierras de los moros. E puees esleyeron rey al rey don Pelayo, que fue del linage de los godos, et guerroo de Asturias a moros et de todas las montaynas.”)

Amint a Liber regumból megismertük, ez a legenda ősmagja, amely szinte alig változott. Később ezt bővíthették ki a kutatás által koronázási feltételeknek tartott pontokkal, amelyek a Fuero general első cikkelyébe kerültek.

A navarrai törvények szövegállapotával összehasonlítva a magyarországi Névtelen szövegét a hasonlóságok kétségtelenek, de a közvetlen átvételnek még a lehetősége sem merülhet fel.¹² E hasonlóságok a következők: szabad akaratukból, örök időnkig választják uralkodójukat, akinek és utódainak bizonyos törvényeket be kell tartaniuk. A később megszerzendő javakat meg kell osztani az előkelőkkel, az előkelők véleményét, tanácsát ki kell kérniük.

Valójában a jogi alapelvek azok, amelyek teljesen azonosak a két szöveg között: a szabad emberek közösségének léte megelőzte a fejedelemségét, a királyságét. Miként a római pápa arra inti a hispánokat, hogy a királyválasztás előtt alkossák meg törvényeiket, úgy ez az aktus a vérszerződés megkötésében ismerhető fel, amely örök időkre megszabja az uralkodó számára a kormányzás feltételeit. Közös a királyi hatalom törvények általi korlátozásának gondolata, bár az országlakosok védelme a külföldiekkel szemben sokkal határozottabban jelentkezik a navarrai szövegben. A két szöveg közötti hasonlóságot – Schrammhoz hasonlóan – a népszuverénitás közös európai gondolatkörében látnánk, amely a kor jogásza előtt jól ismert volt.¹³ Ugyanakkor a párhuzam felismerésének van jelentősége az Anonymus-kutatás szempontjából is. Ez ismét csak ellentmond annak a naiv felfogásnak, hogy a szerző szellemi tájékozódásának forrásait egy magyarországi monostor könyvtárának a keretei között meg lehetne találni s ismételten felhívja a figyelmet arra, hogy a szerző több vonatkozásban lépést tartott nyugat-európai kortársaival.

2. *Izidór: Etimológiák könyve egy szöveghelyének (5,14) előfordulása a korabeli krónikákban*

A hazai krónikairódalom érdekes és tanulságos problémája Izidór Etimológiák könyve egy helyének (5,14) visszatérő idézése. A szöveghely jelentősége nem utolsósorban az, hogy a kisebb-nagyobb változtatások sora jól és meggyőzően felfedi az átvételek sorrendjét. Horváth János, majd Gerics József a következő eredményre jutott: tekintettel arra, hogy Anonymus átvétele egyezik szó szerint Izidórral, úgy látják, hogy a definíció Anonymus révén került be krónika-irodalunkba. Kézai ezt már megrövidítette hozzá, majd a Budai és Képes krónika szövege még ennek a rövidített szövegnek a szörendjét is felforgatja.¹⁴ Később Gerics József, majd az új Anonymus-kommentár is rögzítette azt a tényt, hogy Izidór szövegrészlete Gratianus dekrétumába is bekerült (1, Dist.1,c.5., Friedberg 4,7), még pedig szó szerint, s így filológiailag eldönthetetlen, hogy honnan került sor az átvételre.¹⁵

Anonymus szövegében már azért is figyelemre méltó az Izidór-hely előfordulása, mert a Névtelen művében az irodalmi mintaképeken kívül (Trója- és Nagy Sándor-történetek) ez az egyetlen pontosan azonosítható idézet. Az idézet az Anonymus-mű hangsúlyos részén, a mű vége felé, mintegy a magyar államalapítás önállóságának a hangsúlyozásaképpen jelenik meg az 53. fejezet elején. A vonatkozó részlet a következő: „Kis idő múltával, amikor Zolta fejedelem betöltötte 13. évét, országának minden előkelője közös határozatukkal és egy akarattal az ország élére, a fejedelem alárendeltségében bizonyos rektorokat neveztek ki, hogy a szokásjog alapján a pereskedők jogvitáit és peret őt intézzék el.” „...omnes primates regni sui communi consilio et pari voluntate quosdam rectores regni sub duce prefececerunt, qui moderamine iuris consuetudinis dissidentium lites contentionesque sopirent”)

A középkor Izidórbán nem elsősorban jogi szövegek és terminusok magyarázatát kereste, ennek ellenére bizonyos jogi jellegű szómagyarázatai

elsőprő népszerűsége tettek szert (rex, ius, lex, mos, stb.).¹⁶ Izidór jogi meghatározásainak forrásai nem mindig követhetők egykönnyen nyomon, a Justinianus-féle kodifikáció művei mellett Gaius, de még inkább az egyházatyák és az egyházi klasszikusok is sokszor azonosíthatóak (miként például a pater familias forrása Ágoston, *De civitate Dei* 19,16 –CCL 48,683,1–10).¹⁷

Az általunk említett 15,14 Izidór-hely forrását a kutatásnak sikerült azonosítania.¹⁸ Ha szó szerint nem is, tartalmilag Gaius 1,7 (*Responsa prudentium sunt sententiae et opiniones eorum quibus permissum est iura condere*), *Institutiones* 1,2,8 (*Responsa prudentium sunt sententiae et opiniones eorum quibus permissum erat iura condere. Nam antiquitus institutum erat ut essent qui iure publice interpretarentur quibus a Caesare ius respondendi datum est, qui iurisconsulti appellabantur*) és Lactantius: *Divinae institutiones* I,1,12 (et si quidam prudentes ed arbitri aequitatis institutiones civilis iuris compositas ediderunt, quibus civium dissidentium lites contentionesque sopirent, quanto melius nos et rectius divinas institutiones litteris persequemur, in quibus non de stillicidis, aut aquis arcendis aut de manu conserenda, sed de spe, de vita, de salute, de immortalitate, de deo loquemur, ut superstitiones mortiferas erroneque turpissimos sopiamus?). Izidór fontos szöveghelye, amelyet Gratianus is idézett, Anonymus krónikájában némileg magányosan állna, ha nem vonnánk be a spanyol krónikákat is vizsgálódásunk körébe.

A spanyol jogtörténet-írás klasszikusa, Alfonso García Gallo gyűjtötte egybe a Kasztília függetlenségének az igazolására vonatkozó jogi színezetű, alapjában mítikus érveléseket.¹⁹ A leóni királyság által a Reconquista során visszahódított területeken ugyanis Kasztília észrevétlenül erősödött meg, s került a 12. század végére és a 13. század elejére gazdasági és társadalmi fölénybe az eredeti leóni területekkel szemben.²⁰ A kor történetírói a kasztíliai területek elhúzódó formálódását próbálták egy-egy jogi cselekménnyel jól megragadhatóan korok közvéleménye elé állítani és magyarázni. Ennek egyik típusa volt az az elbeszélés, amely Kasztília függetlenségét a területek élére állított bírók működésében láttatta. Erre az első példa a vitatott datálású, valószínűleg a 13. század első éveiből származó Liber regumban található.²¹ Ebben az olvasható, hogy II. Alfonz asztúriai király halála (842) után választottak a helyiek 2 bírót a király helyébe: „Ez a don Alfonso király trónörökös nélkül halt meg, sem gyermek nem maradt utána, sem más, aki a rokonságából megtarthatta volna a királyságot és eképpen király nélkül maradt az ország hosszú időn keresztül. Majd a kormányzásra két bírót választottak” (Klimes Szmik Katalin fordítása).

Lucas de Tuy püspöknek a 13. század első felében íródott latin nyelvű krónikájában ugyanezt az aktust a 924. évhez kapcsolja.²² A kortárs, a toledói érsek, Rodrigo Jiménez de Rada *De rebus Hispaniae* c. művében (5,1–2.) szintén a 924. évhez kapcsolódóan mindezt már Izidór szavaival adja elő: „...duos milites, non de potentioribus sed de prudentioribus elegerunt, quos et iudices statuerunt ut dissensiones patriae et querelantium causas eorum iudicio sopirentur.”²³ Ezekből a példákból egyértelműen kitűnik, hogy a 13. század első felében egy ország jogszolgáltatása önállóságán alapuló függetlenségének gondolata Európa szerte – vagy legalábbis a kontinens két végén

bizonyíthatóan – ismert volt.²⁴ A toledói érsek krónikájának és a magyar szövegeknek filológiailag semmi közük egymáshoz, így a tartalmi hasonlóság gyökereit talán közös jogi olvasmányokra, jogi oktatásra vezethetjük vissza. Felvethető, de ebben a konkrét esetben szövegekkel nem igazolható, hogy esetleg az Izidór-művekből készített és elterjedt kivonatok valamelyike is tartalmazta az Etimológiák 5,14 szöveghelyét.²⁵ Számolni lehet ezen kívül a római történelem interpretációjának a hatásával is, ti. hogy Tarquinius halála után konzulokat választottak, akik felügyelték a törvénykezést.²⁶

3. A „fehér ló” monda kasztíliai változata

A 13. század közepén tanulmányunk második pontjában tárgyalattól egyáltalán nem függetlenül Kasztília Leóntól való önállóságának bizonyítékára egy újabb motívummal gazdagodott.²⁷ Az ország függetlenségének egy lóért és egy sólyomért történő megvétele érdekes módon csak a kasztíliai nyelvű történeti irodalomban jelenik meg. A névtelen szerzőjű Poema de Fernán González 1250 körül fogalmazza meg a történetet²⁸, de feltűnik a Crónica general 720. fejezetében is²⁹.

A verses elbeszélésben a következőket találjuk:

*„Don Ferrandoé volt a vadászhéjja,
amelyhez foghatót nem látott Kasztíjja
Almanzor lova is a párját ritkítja,
mindkettőre támadt Királynak étvágya.
A Király hó vágya, hogy magával vigye,
majd a Gróftól kérdé, hogy megvehetné-e?
'Uram, el nem adom, parancsold meg mégis,
s fogadd ajándékként, úgy kívánom én is.'
A Grófnak a király megfelelt és mondta,
héjját és lovat inkább vásárolna,
ezer márka súlyban fizetséget adna,
héjját és lovat pénzen megváltana.
Egyezséget kötöttek, létrejött az üzlet,
az átadás napja szintúgy kitűzetett,
s ha a fizetéssel a Király elmarad,
minden nap duplázza az árat ezalatt.
Levélbe foglalták ezt az egyezséget:
A.B.C. pontba szedve mind e feltételt,
végül aláírta mind ki csak jelen volt,
tanúként szerepelt s az üzlet ekkép szólt.
Hiába volt mégis jó vétel ama ló,
három év múlva vált igazán drágálló,
Francia hon kincse érte csekély váltó,
grófsággal fizetett az adós kasztejjo.”*

(579–587. sorok. Klimes Szmik Katalin fordítása)

Tekintettel arra, hogy a latin nyelvű munkák (Liber regum, Jiménez de Rada) nem említik, Menéndez Pidal s követői egy régi hősi ének nyomait

vélték benne felfedezni. Meglepő módon azonban A. García Gallonak sikerült a 10., 11. századi kasztíliai jogszokások között a lóért való „vásárlásnak” a nyomára bukkannia. Kialakult az a gyakorlat, hogy az immunitás, birtokadományokért, illetve az adománylevelek megerősítésért az adományozott ajándékot adott. Ezek az adományok nem sértették azt a jogelvet, hogy az adomány az adományozó egyoldalú, szuverén döntésének, s nem anyagi ügyletnek az eredménye, ugyanakkor a hála jeleként adott ajándékok megbecsült társadalmi szimbólumok voltak, mint éppen – de nem kizárólag – a (harci)mén vagy a (vadász) sólyom. A korabeli okleveles anyagban például a következő megjegyzésekkel találkozhatunk az adományozók részéről: „pro ad confirmandum hunc series testamenti accepimus a vos in ofertione kaballum bonum et optimum smul et mula legitima”, „accepi de te equo colore nigro...et cum sella et freno de argento”, „accepimus a vobis in honore duos kaballos cum sella quattuor centas obelias seu panno de algupa, et alium caballum colore morcello”. Ennek a társadalmi gyakorlatnak az ismeretében igen könnyen alakulhatott ki a képzet, hogy az ajándékokkal tulajdonképpen „megvásárolták” az adomány tárgyát. Egyúttal annak, a nyilvánvalóan nemcsak hispániai, jogszemléletnek a nyomára is rábukkanunk, aminek elemei a magyar „fehér ló” mondában is megcsillannak.³⁰ A ló ezekben a példákban nem fehér, csak esetlegesen, de nem is a színe a fontos, amint azt egy korábbi tanulmányában Szegfű László kísérelte meg bebizonyítani.³¹ Ha jobban megnézzük, akkor Anonymusnál is szinte eltűnik a fehér ló a többi ajándék sorában, Kézainál pedig egyáltalán nem kerül szóba.³² Tovább mehetünk: nem is a ló a fontos, hanem az ajándék ténye. Végérvényesen fehérré a magyar mondakörben is csak a Képes krónika miniatúráján válik (Anonymusnál eléggé elsikkad). Maga az ajándék a fontos, ami nyilvánvalóan megfelel a társadalmi értékítéletnek és szimbolikának. Nem véletlenül, az európai nemesi társadalmak mindenütt nagyra értékelték a lovakat, harci méneket.

Külön kitérőt érdemel meg Jordanes hatásának a kérdése. Jordanes hatása már a középkori hispániai historiográfia számára is meghatározó volt, ismerték őt, ám konkrét formában mégsem merül fel az onogurok lóvásárlási elbeszélésének az ismerete. (Getica 5,8). Sőt, például Jiménez de Rada használja Jordanest, de ezt a történetet említés nélkül hagyja. Némiképpen hasonló a helyzet az Árpád-kor historiográfiában is. Az új Anonymus-kommentár ugyan nem zárja ki a lehetőségek közül a Jordanésnál olvasható történet hatását a magyar Névtelenre, mégis ezt a hatást inkább kétségbe vonhatjuk, mint valószínűsíthetjük.³³ Így például bizonyos, hogy az ajándékul szánt lovak leírását egy Trója-történetből veszi át, s nem Jordanéstől. Még meglepőbb Kézai esete, aki – a hunok története miatt – részletesen, jól ismeri és sokat, mégha önkényesen is, hasznosítja a gótok krónikását. Kézai ugyanis csak utal a magyarok által elküldött ajándékokra, de tőle még annyit sem tudunk meg, mint az általa egyébként használt és ismert Anonymus krónikájából. Mindebből nyugodtan következtetünk arra, hogy a 13. században Európa szerte élt még az az ősi – talán germán – jogszemléletből táplálkozó hiedelem, hogy a megszerzett adomány az érte adott ajándékkal válik maradtalanul az adományos tulajdonává.³⁴ Ez ötvöződhetett az állami függet-

lenség igazolásának az igényével, amire a 12–13. századi jogászok rendkívül érzékenynek és fogékonyak mutatkoztak.

Ha választ próbálnánk adni a historiográfiai hasonlóságok eredetére, akkor ezeket mindenekelőtt az egyetemi iskolázás nagy európai központjai hatásának tulajdonítanánk. Ezen belül is szóba jöhet az elsajátított tananyag, s témánk miatt főleg a jogi, római és egyházjogi oktatás, valamint az esetleges személyes találkozások.³⁵ A jogi oktatás keretei az ibériai félszigeten, valamint a hispániaiak 12–13. századi külföldi egyetemek látogatására vonatkozó adatok igen jól feltárták.³⁶ Könnyen érthető módon a katalóniai diákok járnak élen, akik folyamatosan a külföldi hispániai diákok legnagyobb részét alkotják. Sőt, a római jogi kódexekre vonatkozó legrégebb adatok is a katalán területekhez köthetők.³⁷ Azonban a navarrai adatok is említésre méltóak,³⁸ részben az ország fekvése miatt, részben francia eredetű királyainak köszönhetően. Egészen a Kasztíliaival való egyesülésig az itteni diákok többsége külföldi, jórészt francia egyetemeken tanult, s például a pamlóniai püspökök között is igen magas volt a francia származásúak aránya. Nem véletlen, hogy a navarrai törvényekben is kimutatható a római jogi hatás, bizonyítva azt, hogy a római joggal való elvi szembenállás nem jelentette a római jogi technikák és ismeretek teljes elvetését.

Ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy középkori krónikásaink – így Anonymus, Akos mester, Kézai – általában rendelkeztek valamiféle jogi műveltséggel, ismerettel, nincs is mit csodálkoznunk azon, ha tanulmányaik során megszerzett ismereteik meg is csillannak műveikben. E hasonlóságok, párhuzamok magyarázatában az iskolázást tennénk az első helyre, s csak ezután utalnánk a jól ismert, elsősorban a dinasztikus kapcsolatok hatásának tulajdonítható személyes kapcsolatok – egyébként a 13. század folyamán egyre szorosabbá váló – szájlaira (követjárások, idegen családok letelepedése, udvari mulattatók szerepe stb.).

Jegyzetek

A tanulmány a Valladolidi Egyetem (Prof. Julia Montenegro, Prof. István Százdi) és a Soros Alapítvány támogatásával született meg, amiért ezúton is köszönetet mond a szerző.

1. Győry János: *Gesta regum, gesta nobilium*. Bp., 1948. 90–96.
2. Győrffy Gy. In: *Anonymus Gesta Hungarorum*. Bp. 1975. bevezető tanulmány 13–14.; Csapodi Csaba: *Az Anonymus-kérdés története*. Bp., 1978. említésre méltónak sem tartja Győry vonatkozó észrevételeit. 96–98.
3. Fest Sándor: *Anonymus angol forrásai*. *Egyetemes Philológiai Közlöny*, 59. 1935. 162–179.
4. Veszprémy László: *A kerlési (cserhalmi) ütközet forrásproblémája*. *Hadtörténelmi Közlemények*, 104. 1991. 70–71.
5. Kern, Fritz: *Gottesgnadentum und Widerstandsrecht im frühen Mittelalter*. Leipzig, 1914. Függelék XVI. 294. jegyzet 370. passim. (újabb angol fordításából már hiányzik a függelék magyar vonatkozású része). Kern megfigyelését regisztrálta Deér József tanulmányában: *Der Weg zur goldenen Bulle Andreas II. von 1222*. In:

- Schweizer Beiträge zur allgemeinen Geschichte 10. 1952. 130. Legutóbb az új Anonymus-kiadás kommentárjában utaltunk a helyre. In: Die Gesta Hungarorum des anonymen Notars. Die älteste Darstellung der ungarischen Geschichte. Hrg. Silagi, Gabriel Mitarbeit v. Veszprémy, L.: Sigmaringen, 1991. 144. A vérszerződésről legutóbb Boba Imre: The Federal Structure of the Earliest Hungarian Polity: The Role of the Covenant of Blood. In: Ural-Altäische Jahrbücher 1991. 99–122.
6. A kérdés összefoglaló bibliográfiája Jesús Lalinde Abadía, *Iniciación histórica al derecho español* Barcelona. 1983. (3. kiad.) A probléma összetett voltát jól mutatja a neves amerikai kutató, Ralph E. Giesey e témával foglalkozó könyvének megjelenését követően kibontakozott heves reagálások sora. A hivatozott mű: *If Not, Not. The Oath of the Aragonese and the Legendary Laws of Sobrarbe*. Princeton, New Jersey, 1968.
 7. A kérdéskör két legjobb szakértője Jesús Lalinde Abadía és José María Lacarra y de Miguel. A felhasznált művek: Lalinde Abadía: *Los Fueros de Aragón*. Zaragoza, 1976. 27–33. 95–99. Lacarra: *El juramento de los reyes de Navarra (1234–1329)*. Madrid, 1972. 14–30. Összefoglalóan még Utrilla kiadásában megjelent *El Fuero general de Navarra* kiadásának első kötetéhez írott bevezetőjében és bibliográfiájában 14–19. és Barrero García, Ana María–Alonso Martín, María Luz: *Textos de derecho local español en la edad media. Catálogo de fueros y costumes municipales*. Madrid, 1989. Tudelára 447. 8. *Cronicón* két kiadása: L. Cooper. Zaragoza, 1960. 31–32. és M. Serrano y Sanz In: *Boletín de la Real Academia Española* 6. 1919. 207–208. Idézet az utóbbiból: „Quando fo perdido el rei Rodrigo conquerieron moros toda la tierra troa en Portugal et en Galicia fueras de las montañas d'Asturias. En aquellas montañas s'aculleiron todas las hientes de la tierra los qui escaporon de la batalla. E fizieron rei por election al rei don Pelaio, qui estava en una cueva en Asseva.”
 9. Az *El Fuero general de Navarra* kiadásai: Ed Learregni, Pablo–Lapuerta, Segundo. Pamplona, 1869. és Utrilla, Juan F. Pamplona, 1987. (a továbbiakban: Utrilla) Az első cikkely a következőképpen hangzik: „Hispaniában most szögezte le először törvény mindörökre, miként kell ezután a királyt választani, úgy hogy ne lássák kárát, mivel a királyt a tanács, vagyis a nép válassza, amit a móroktól elvettek, azt adták a királynak. Először is mielőtt felemelnék (ti. pajzsukra), esküdniük kell a keresztre és az evangéliumokra, hogy megtartja a törvényeket és azokat nem silányítja, de tőkéltesíti és megszünteti az erőszakot, és megosztja a föld javait az egyes területek népeivel, a vagyonosokkal (ricos omes), a városi polgárokkal, a lovagokkal és infánsokkal, de más országból való idegenekkel nem. És ha történetesen a király idegenből való, vagy más nyelvet beszél, ne hozhasson más országból való idegent V-nél többet. ...És egyetlen királynak se legyen joga sohasem országos gyűlést hirdetni (fer cort) az ország természetes vagyonos polgárainak tanácsa nélkül, sem arra, hogy más királlyal vagy királynővel az ország XII vagyonos polgára (ricos omes) vagy XII legidősebb tudósának (ancianos savios) a tanácsa nélkül tárgyaljon a háború, a béke, a fegyvernyugvás vagy más nagy horderejű ügyről.” (Klimes Szmik Katalin fordítása)
 10. A koronázási esküre Lalinde Abadía: *El pactismo en los reinos de Aragón y de Valencia*. In: *El pactismo en la historia de España*. Madrid, 1980. 132–139. Uő: *Las libertades aragonesas*. In: *Cuadernos de historia* Jeronimo Zurita, 25–26. 1972. 10–17. *Palacios Martín, Bonifacio: La práctica del juramento y el desarrollo constitucional aragonés hasta Jaime I*. Madrid, 1979. 76–85.; *Marongiu, Antonio: I giuramenti dei re e dei sudditi in Aragona e in Navarra*. In: *Annuario de estudios medievales* 8. 1972–73. 505–507.
 11. Utrilla 151–153.
 12. Anonymus idézett kiadás. cap. 6.
 13. Schramm, Percy Ernst: *Der König von Navarra (1035–1512)*. *Zeitschrift für Rechtsgeschichte, Germ. Abt.* 68. 1951. 150–153.

14. Horváth János: A hún történet és szerzője. Irodalomtörténeti Közlemények, 67. 1963, 454; Gerics József: Domanovszky Sándor, az Árpád-kori krónikakutató és történész. Századok, 112. 1978. 246–247.
15. Gerics J.: A korai renaissance Európában. Bp., 1987. 237. (a továbbiakban: Gerics); Die Gesta Hungarorum. 177.
16. A szinte áttekinthetetlen Izidor-irodalomból a következőkre utalunk csak: García Gallo, Alfonso: San Isidoro jurista. In: Isidoriana. León, 1961. 133–141.; Madoz, José: San Isidoro de Sevilla. Semblanza de su personalidad literaria. León 1960. 142–143. és a vonatkozó bibliográfia.; Paulmier-Foucart, Monique: Les Étymologies d'Isidore de Séville. In: L'Europe héritière de l'Espagne wisigothique. Madrid, 1992. Ed. Jacques Fontaine-Christine, Pellistrandi: 269–284. (a továbbiakban: L'Europe héritière); Verger, Jacques: Isidore de Séville dans les universités médiévales. In: L'Europe héritière 259–268.
17. Churruga, Juan de: Presupuestos para el estudio de las fuentes jurídicas de Isidoro de Sevilla in Anuario de historia del derecho Español (a továbbiakban: AHDE) 43. 1973. 435.
18. Churruga, Juan de: Las Instituciones de Gayo en San Isidoro de Sevilla. Bilbao, 1975. 42. Vö. még Gibert, Rafael, In: Revista de la Facultad de Derecho de la Universidad Complutense de Madrid N.S. 18. 1974. 49. Cenderelli, A. Varroniana. Milano, 1973. 8.
19. García Gallo, A.: Las versiones medievales de la Independencia de Castilla. in. AHDE 54. 1984. 253–294. (a továbbiakban: García Gallo 1984)
20. Erre általában García Gallo 1984. 265. Iradiel, Paulino–Moreta, Salustiano–Sarasa, Esteban: Historia medieval de la España cristiana. Madrid, 1989. 143–204.
21. A kasztíliai bírák történetének értelmezésére tett korábbi kísérlet: Ramos y Loscertales, José María: Los jueces de Castilla. Quadernos de historia de España, 10. 1948. 75–104. Liber regum: „Est rei don Alfonso non lexó fillo ninguno, ni non remansó omne de so lignage qui mantoviese el reismo, et estido la tierra assí luengos tiempos. Epués, acordáronse et slieron dos júdices, por que s'cabdellassen...” (García Gallo 1984. 260–261.)
22. Tuy, Lucas de: „Rege Froylano vivente nobiles de Castella contra ipsum tyrannidem sumpserunt, cum regem habere nolentes. Elegerunt autem sibi duos iudices milites, ...Hunc simplicem (ti. Nunnus) militem Castellani nobiles super se iudicem exerunt, ne si de nobilioribus suis iudicem facerent pro rege vellet in eis dominari” (García Gallo 1984. 261.)
23. Rodrigo Jiménez de Rada új kiad. Historia de rebus Hispaniae scu historia Gothica. Ed. Valverde, Juan Fernández: In: Corpus Christianorum. Cont. Med. t.72. Turnholt, 1987. 148. Nem tud az Izidor-szöveggel való rokonságról.
24. Ezt Anonymus kapcsán hangsúlyozza Gerics. 236–237.
25. Tardif, J.: Un abrégé juridique des Étymologies d'Isidore de Séville. In: Mélanges Julien Havet. Paris, 1895. 659–681. Bár az általa kiadott jogi Izidor-szövegből hiányzik az 5,14 idézett mondata.
26. García Gallo 1984. 268.
27. García Gallo 1984. 273–287.
28. Poema de Fernán González: 579. sortól
*„Levava don Ferrando un mudado acor,
 no avía en Castiella otro tal nin mejor,
 ostrosí un cavallo que fuera d'Almancor,
 avía de todo ello el Rey muy grand sabor.
 De grand sabor el Rey de a ellos llevar,*

*luego dixo al Conde que los quería comprar
 „Non los vendría, señor, mas mándes los tomar,
 vender non vos los quiero, mas quiero vos los dar”
 El Rey dixo al Conde que non los tomaría,
 mas acor e cavallo que gelos compraría,
 que d'aquella moneda mill marcos le daría
 por acor e cavallo si dárgelos quería...
 Assaz avía el Rey buen cavallo comprado,
 mas saliol' a tres anos muy caro el mercado,
 con el aver de Fancia nunca sería pagado,
 por i perdió el Rey Castiella su condado...”*

(García Gallo 1984. 271–272.) A részlet némiképp hibás magyar fordítása megjelent: Hesperidák kertje. Az ibéri világ költészete. 1. k. Bp., 1971. 27–29.

29. Crónica general: „Empós esto que dicho es, el conde Fernand González de Castiella... envió estonces dezir al rey don Sancho de León que l'diesse su aver l'devie por el cavallo et ell acor que l'comprara, si non que non que no podrie estar que l'non pendrasse por ello.” (García Gallo 1984. 272–273.)
30. „A fehér ló” mondáról legutóbb Szovák Kornél: A fehér-ló monda kérdéséhez. In: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1984–1985. 2. kötet. Szeged, 1991. 563–570.
31. Szegefü László: Equus fabulosus. In: Tanulmányok Karácsonyi Béla hetvenedik születésnapjára. Szeged, 1989. 31–46.
32. Erről részletesen Veszprémy László: A magyar honfoglalás útirányának hagyománya elbeszélő forrásainkban. Hadtörténeti Közlemények, 1990. 15.
33. Die Gesta Hungarorum des anonymen Notars 156–157. A Jordanes-helyre legutóbb Löwe, Heinz: Vermeyntlich gotische Überlieferungsreste bei Cassiodor und Jordanes in Ex ipsis rerum documentis. Festschrift Harald Zimmermann. Sigmaringen, 1991. 26–30.
34. A germán jogszemléltre García Gallo, A.: El caracter germanico de la épica en la Edad Media española. In: AHDE 25. 1955. 583–679. vonatkozó részt 642–668.
35. Ochoa Sanz, Javier: Vincentius Hispanus Canonista Bolones del siglo XIII. Roma-Madrid, 1960. Paulus és Damasus de Hungria-ról 42. 109. 132. 133. a bolognai nemzetközi diák- és tudóstársaságra 45–46. Itt jegyezzük meg, hogy J. Lee Shneiderman maga a Fueros de Sobrarbe cikkelyei között lát római jogi hatást, ami azonban még további bizonyításra vár (a szenátus hozzájárulása a béke- illetve szerződés-kötéshez), vö. Political Theory and Reality in 13th Century Aragon. Hispania, 22. 1962. 171–185.
36. Font y Rius, José Maria: El desarrollo general del derecho en los territorios de la Corona de Aragón (siglos XII–XIV) In: VII. Congreso de la historia de la Corona de Aragón. t.1. Barcelona, 1962. 289–326.; García y García, Antonio: Estudios sobre la canonística portuguesa medieval. Madrid, 1976. (tanulmánygyűjtemény); Uő: Derecho común en España. Los juristas y sus obras. Murcia, 1991. (tanulmánygyűjtemény) (a továbbiakban: García y García 1991) García y García műveinek bibliográfiái és jegyzetei szinte a témakör teljes irodalmával megismertettek.
37. Miret y Sans, J.: Escolars catalans al estudi de Bolonia en la XIIIa centuria in Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona 15. 1915. 137–155., és lásd még García y García 1991. 47–82.
38. Lacarra, José Maria: Sobre la recepción del derecho romano en Navarra. In: AHDE 11. 1934. 457–67.; García, Juan-Fernández, Granero: Estudio sobre el capítulo 3,20,6 del Fuero de Navarra. In: AHDE 46. 1976. 225–343.

LÁSZLÓ VESZPRÉMY

*Gemeinsame Motive in der ungarischen und spanischen
Historiographie im 13. Jahrhundert*

Die Ähnlichkeit in den Eidpunkten im „Fueros de Sobrarbe“ und in der Gesta Hungarorum von Anonymus entdeckte Fritz Kern bereits 1914. Von einer direkter Übernahme kann eigentlich nicht die Rede sein, nur die juristischen Grundprinzipien sind auf die gemeinsame europäische Idee der Volkssouveränität zurückzuführen. Die Parallelen zeigen aber doch, wie aktuell die juristischen Kenntnisse des Autors waren. Eine Stelle (5,14) aus dem Etymologiarum libri von Isidor – die auch bei Gratianus erscheint – wird zuerst in Anonymus Gesta adaptiert und von hier in die anderen lateinischen Chroniken Ungarns übernommen. Jiménez de Rada betont in seinem Werk „De rebus Hispaniae“ (5,1–2) die Unabhängigkeit Kastiliens mit dem gleichen Zitat. Die Übernahme vom spanischen Chronisten ist auszuschließen, da er sein Werk später schrieb und von den beiden nur der ungarische Autor Isidor wortwörtlich zitiert. Im Hintergrund dieser Ähnlichkeiten steht das Jurastudium im 12–13. Jahrhundert, obwohl man in den Universitätsstädten die persönlichen Kontakte auch nicht ausschließen darf. Zum Schluß macht die Studie auf die kastilianische Variante der ungarischen Sage vom „Weißen Roß“ aufmerksam. Der Autor weist auf die Forschungsergebnisse von García Gallo hin, aus denen klar hervorgeht, daß diese Sage auf jene juristische Ansicht zurückzuführen sei, die besagt, daß die erworbene Gabe erst samt dem dafür erhaltenen Geschenk restlos in den Besitz des Empfängers übergeht.

LÁSZLÓ VESZPRÉMY

*Common motives in 12th and 13th century Hungarian and
Hispanic historiography*

The similarity between the points of the oaths in the so-called „Fueros de Sobrarbe“ and of that in Chapter 6 of Anonymus' Gesta Hungarorum was noticed first by Fritz Kern (1914). This is of course not a direct borrowing, only the legal principles can be traced back to common European ideas of popular sovereignty. The parallels at the same time indicate the up-to-date legal knowledge of the Hungarian author. One locus (5,14) of Isidor Etymologiarum libri, which can be found in Gratianus as well, found its way first into Anonymus' Gesta (ch. 53) and thence into the other Latin chronicles in Hungary. Jiménez de Rada uses the same quotation in his „De rebus Hispaniae“ (5,1–2) to emphasize the independence of Castile. Borrowing from Jiménez can be ruled out since the Spanish chronicler wrote his work later, and of the two it is the Hungarian author who quotes Isidor word for word. While these similarities point to 12th and 13th century legal education in the

background, the possibility of personal contacts in university centres cannot be ruled out either.

Finally, the paper draws attention to the Castilian version of the Hungarian legend of the white horse. A reference to the results of García Gallo makes it clear that the legend is the result of the legal view which holds that the gift becomes completely the property of the grantee with the gift received in return for it.